

Дорош Т. Л., викладач
кафедри фортепіано

Харківський гуманітарно-педагогічний
інститут

ПРОВІДНА РОЛЬ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ДУХОВНОМУ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ, ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. У статті розглядаються питання музичного виховання, його провідна роль у духовному розвитку особистості. Оскільки музика – мистецтво часу, а не простору, доцільно розглянути виховний процес у історичному, теоретичному та практичному аспектах.

Ключові слова: музичне виховання, музичний світогляд, особистість, духовна гармонія, культура, суспільство.

Аннотация. Дорош Т. Л. Ведущая роль музыкального воспитания в духовном развитии личности: исторический, теоретический и практические аспекты. В статье рассматриваются вопросы музыкального воспитания, его ведущая роль в духовном развитии личности. Поскольку музыка – искусство времени, а не пространства, целесообразно рассмотреть воспитательный процесс в историческом, теоретическом и практическом аспектах.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, музыкальный кругозор, личность, духовная гармония, культура, общество.

Annotation. Dorosh T. L. The leading role of musical education in spiritual development of the personality: historical, theoretical, pedagogical aspects. In this article the questions of musical education are examined, and his leading role in spiritual development of the personality. Coming from that musical – is the art of time, not the art of the space, it is necessary to consider an educate process in historical, theoretical, pedagogical aspects.

Key words: musical education, musical range of interests, personality, heartfelt of harmony, culture, society.

Постановка проблеми. Динамічні процеси, що відбуваються у сучасному суспільстві, висувають нові вимоги до системи освіти й виховання. І в цьому є сенс. Справа в тому, що з розвитком суспільства, переходу його від одного якісного стану до іншого, змінюється й особистість: її світогляд, моральність, якісні орієнтири.

Щоб зрозуміти роль музичного виховання в духовному розвитку особистості, слід розглянути сам процес виховання в єдності з навчанням, де особистість по-справжньому розкриває свої розумові, морально – духовні та фізичні здібності. Головними критеріями музичного виховання є формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, здатної до творчого розвитку, наукового пізнання, самоосвіти, самовдосконалення, самоорганізації, тобто ті якості, що необхідні для діяльності сучасної людини, і відповідно, мають соціальне значення.

У філософській, психологічній, педагогічній, мистецтвознавчій літературі існують різні погляди та інтерпретації щодо музичного виховання.

Викладене обумовлює актуальність статті та визначає її мету.

Мета дослідження: аналіз закономірностей і особливостей розвитку музичного виховання, що впливають на духовний розвиток особистості.

Об'єкт дослідження: музичне виховання, його вплив на духовний розвиток особистості.

Предмет дослідження: особливості розвитку музичного виховання в історичному, теоретичному та практичному аспектах.

Аналіз праць філософів, численних фахівців педагогіки, мистецтвознавства, психології (Платон, Аристотель, В. Сухомлинський, Е. Браудо, В. Шестаков, І.Бех та ін.) доводять про необхідність музичного виховання, де в творчій діяльності розкривається духовний світ особистості.

Виклад основного матеріалу. Традиції українського виховання склалися під впливом західної культури, нашаровуючись на національні особливості.

Філософи Давньої Греції вважали музику вищим носієм душевної рівноваги, душевного спокою, стверджували, що кожна планета має свій музичний «тон», звідси й пішов вислів «музика сфер». Платон і Аристотель пропонували встановити державний контроль у використанні музики: здійснювати суворий і чіткий відбір, який має бути націлено на розвиток добродійства – мужності, стійкості, самовладання, твердості духу, громадянського обов'язку. Філософи надавали перевагу дорійській мелодії, як більш «мужньої, що знаходиться в гущі військових дій і вимушеної подолати будь-які труднощі» [8, с. 401]. На думку Платона, музичне виховання є найбільш важливим тому, що музично освічена людина сприймає прекрасне в душі та у живленні музикою стає чеснішою й добрішою. Музика трактувалась як музичне виховання у комплексі з поезією-музикою-танцями, що є свого роду гімнастикою душі та психіки, морально життєве тренування людини. Подальший

Надійшла до редакції 15.01.2010

розвиток музичних ритмів у ХХ ст. сформує нову науку – ритміку, де представлені всі знання, накопичені людством. Еміль-Жак Далькроз, композитор, професор Женевської консерваторії – засновник системи музично-ритмічного навчання, доводить, що заняття ритмічного виховання у поєднанні з музикою сприяють не тільки розвитку почуття ритму, але й позитивно впливають на настрої і самопочуття людини, відкривають можливості успішної роботи над виправленням недоліків фізичного та психічного стану.

Аристотель (автор «Риторики», «Політики», «Мистецтво поезії») розглядає музику, завдяки її етносу, у здатності виховувати певний уклад психіки і катарсису (katharsis) як вищу очищення від пристрасті, заради чого досягається цілющість духу та благочестя душі [1, с. 640]. Тобто, як і Платон, Аристотель доводить про необхідність музичної освіти, її вплив на розвиток особистості.

Музична освіта Середньовіччя розглядається не в трактах філософів, педагогів, музикантів, а в теоретичних розробках монахів – у вигляді правильного багатоголосного співу. Церковний спів і музика тісно пов'язані з релігією (храмова, культова), мали супроводжувати магичні та символічні дієства релігійної служби та неодмінно викликати душевну гармонію, рівновагу, що створює те особливе почуття, яке забезпечує духовну величність, віру, благочестя. Перший законодавчий документ зазначеної доби – «Григоріанська збірка» (засновник – діяч «Співацької школи» Григорій), що дозволяє виконання сольного та хорового церковного співу; введені засоби написання звуків мають збуджувати фантазію та безпосередньо перетворюватися в музичне звучання [3, с. 17-18].

Музика здійснювала великий вплив на розвиток культури Середньовіччя: кращі музиканти світу служили церковними органістами й супроводжували церковний спів; ознакою життєвого успіху, знатного походження та куртуазного виховання готичного стилю був розпис костюму з нотними знаками: Карл Орлеанський носив коту (плаття, вдягнене на сорочку), рукави якої були прикрашені вишитими шовком словами пісеньки, а ноти інкрустовані 960 перлинами [11, с. 50].

Музичне виховання епохи Відродження змінюється під впливом економічних, ідеологічних, політичних, культурних, наукових, філософських змін, особливо гостро це відчувається починаючи з XV століття. «Саме людина з її тілесністю вперше в епоху Відродження усвідомлюється і змальовується такою, якою вона є насправді: не носієм гріховності, а як вища цінність і онтологічна реальність» [4, с.52]. Головним пріоритетом епохи Відродження, з позиції нового розвиваючого капіталістичного строю, стає принцип гуманізму, де змінюється погляд на життя, на оточуючий світ і значення людини в ньому, зі ствердженням її як самоцінної, індивідуальної, самодіючої людської особистості, та з критичним ставленням до церковної догми, що трактує про пасивну роль людини в світі. Музика зазначеного періоду має назву «ars nova» («нове мистецтво»), в

основному світська, призначена для вищої культурної буржуазної аристократії та витонченої інтелігенції. Її розвиток відбувається разом із реалістичною поезією, різко ворогуючою попівському аскетизму. Вперше стверджується поняття вільного і незалежного від церкви мистецтва, що звернене до живого слухацького сприймання. «Вуха – кращий суддя в музиці», – наголошує теоретик епохи Маркетт Падуанський [3, с. 39].

У зазначений період існував найулюбленіший кодекс правил: у необхідності належати до універсальної людини визначається в умінні грати на лютні (у другій половині XVI ст. її витісняє гітара, яка вже на той час отримала завершену форму). Популярність даного інструмента говорить сама за себе, коли навіть у черзі до перукаря на стінах розвішувалися звичайні лютні, щоб гості не нудьгували та очікували свій час у грі (цікавим є те, що й Леонардо да-Вінчі особливо цінувався як лютніст) [3, с. 52].

Головний теоретик XVI ст. Джузеппе Царліно (1517-1590) наголошує на необхідності музичного навчання: «...той, хто вивчає музику, робить це не тільки для вдосконалення розуму, але також для того, щоб, коли він звільниться від турбот і справ як тілесних, так і духовних... зміг би провести і вжити час у добродії, тому що, у правильному й вдумливому веденню життя, далеких від святкувань, він стає розсудливим, а потім переходить до здійсненню кращої і похвальної мети» [7, с.439-440].

Історія свідчить, що в епоху Ренесансу формувалася нація, світська гуманістична культура, яка багато в чому вивільнилась з-під впливу церкви, нові гуманістичні погляди музичної освіти сприяють особистості в осмисленні свого власного буття, гармонійному, всебічному розвитку.

Необхідність музичного виховання обґрунтовується у педагогічних і наукових творах В. Сухомлинського де, завдяки музиці, особистість здатна черпати натхнення з оточуючого середовища й розуміти, що краса світу творить красу в ній самій [10, с.61]. Автор стверджує, що музика збуджує в серцях кожної людини найрізноманітніші почуття, що співзвучні їхнім думкам, переживанням, і стверджує, що завдяки ній «... посилюється роль емоційної пам'яті в духовному житті: мелодія пробуджує в душі пережиті давно колись почуття, надає нового емоційного забарвлення думкам» [9, с. 391].

У теорії особистісно-орієнтованого виховання І. Бех розглядає людину як найвищу цінність, «навколо якої ґрунтуються всі інші суспільні пріоритети. Згідно з ним добро стає сутнісним визначенням людини; істина - лише засобом для розвитку її духовності». Автор наголошує на необхідності у створенні виховних ситуацій, які б спонукали особистість «до самопізнання й самоактивності з тим, щоб вона могла стати творцем власного духовно багатого життя» [2, с. 39].

Виховні процеси музичного виховання, що сприяють духовному розвитку особистості, ми розглядаємо в інтеграції таких якостей:

- фізіологічних – підбір репертуару, в якому особистість здатна виявити свої здібності, розкрити свої потенційні можливості, висловити думки і почуття; побачити те особистісне, що відповідає її внутрішнім потребам і сподіванням;
- дидактичних – знайомство з творчістю композитора із історичних і мемуарних джерел, характерними стильовими особливостями; здатність відтворити у нотних знаках думки і почуття автора, його відношення до світу;
- логічної послідовності – згідно поставленої мети використовувати прийоми та методи для впевненої гри: детальна розробка твору, гармонічний аналіз, включаючи теоретичні знання; вдосконалення технічних навичок у поєднанні зі звуковим відтворенням, що сприяє розкриттю художнього образу, логічному розвитку музичної думки, емоційної сфери; подальше застосування своїх навичок і вмій у професійній діяльності;
- діалектичних – власний показ викладача в живому виконанні для збудження в особистості творчої уяви, фантазії, асоціативного мислення, що зумовлює реалізацію до пошуку нових шляхів і веде до самовдосконалення, самовиховання;
- психологічних – відповідальність до підготовки в концертних виступах і творчих конкурсних змаганнях; здатність контролювати свої емоції, хвилювання, демонструючи свідоме ставлення до гри.

Обов'язковим, на наш погляд, є критичне оцінює ставлення виконавця до своєї власної гри, бо це «дуже важливий, необхідний елемент духовного розвитку» (9, с. 219); детальний аналіз музичних творів дає можливість уникнути недолікам, що мали місце. Такий підхід ми розглядаємо у творчій співпраці, що дає можливість особистості функціонувати як індивідуальності, бо кожна людина має свою «родзинку» і задача, що стоїть перед вихователями, педагогами – виявити особливі, неповторні риси, сприяти розквіту власної особистості й суспільства, в якому вона живе.

Після отримання Україною незалежності, виконавцям відкрився доступ до музичного скарбу рідкісних видань західноєвропейських композиторів. Музична «реставрація» бібліотеки Розумовського є тому свідком. Сімейний проект – Салон-ансамбль «Колекція Розумовських» репрезентує рідкісні видання композицій Гайдна, Моцарта, синів Баха, Корелі, навіть такі твори, що є єдиними в світі. Завдяки європейським меценатам, синам гетьмана України Кирила Розумовського, українська та світова публіка має можливість знову опинитися в епоху галантного стилю, відчути аристократичну атмосферу «салонної» музики [5, с. 22-24].

Творча атмосфера, толерантність панує й у сучасному музичному колективі Миколи Дядюри (головний диригент Національної філармонії України), який виступає посередником не тільки між композитором і оркестром, а й з залом. Дбаючи про якість виконання музичних творів, диригент вимагає від колективу відповідного звучання, трактування

твору. Під час виконання, здійснюючи безпосередній зв'язок з оркестрантами, досвідчений музикант підкоряє і спонукає на натхнення слухачів, залучаючи всі прийоми, якими володіє. Такий підхід працює на результат, бо слухачі й преса, як вітчизняна, так і закордонна, схвально відгукуються на виступи колективу [6, с. 22-25], який переконує своєю грою, що найважливішими в житті кожної людини є духовні цінності.

Музична освіта, починаючи з античної доби, поступово змінюється, збагачується новими ідеями, інноваційними процесами. Історичний, теоретичний та практичний аналіз музичного виховання дозволяє зробити **висновок**, що запорукою успішного розвитку суспільства є дбайливе ставлення до духовного відродження особистості, де музична діяльність не лише дає час і силу для багатого духовного життя, а й сприяє духовному розвитку, наділяючи кожну особистість інтелектуальним, творчим задумом.

Література:

1. Аристотель. Политика/Сочинения в 4-х томах – Т.4//Перевод С. А. Жебелева. – М., Мысль, 1983. – С. 633-640.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади // Навч.-метод. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
3. Браудо Е. М. История музыки // (сжатый очерк). – М., 1935. – 464с.
4. Губерський Л. В. Філософія // Навч. посіб. / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; За ред. І. Ф. Надольного. – 2-ге вид., випр. – К.: Вікар, 2001. – 516с.
5. Кулішко Т. Галантна музика «кринолінового часу» // Музика. – 2006. – С. 22-24.
6. Кулішко Т. Микола Дядюра: «За пультом я – диктатор і заручник» // Музика. – 2007. – № 4. – С. 22-25.
7. Музыкальная эстетика западноевропейского Средневековья и Возрождения / сост. текстов и общ. вступ. ст. В.П. Шестакова. – М.: Музыка, 1966. – 574 с.
8. Платон. Государство // Книга третья / пер. (А. Н. Егунова) Примечания (Тахо-Годи) [Роль поэзии в воспитании стражей] // <http://kharzarzar.skeptik.net/books/plato/polit/03.htm#top3>. – С.401.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 1. К., «Рад. школа», 1976. – 654с.
10. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – К.: Рад.шк., 1985. – 557с.
11. Шевнюк О. Костюм готичного Середньовіччя // Мистецтво та освіта.- 2009.- № 1 (51). – С. 49-50.